

چند معنایی در قرآن کریم، مطالعه موردی ترجمه واژه فتنه

الهه رضوانی (دانشجوی ارشد مترجمی)

elahehrezvani@yahoo.com

بهزاد قنسولی (استاد دانشگاه فردوسی مشهد)

ghonsooly@um.ac.ir

چکیده

تاکنون مطالعات متعددی در مورد ترجمه الفاظ قرآن صورت پذیرفته‌اند. واژگان چندمعنا در قرآن از جمله چالش‌های پیش روی مترجمان می‌باشد. "فتنه" و هم ریشه هایش از جمله واژگان چندمعنایی است که کاربرد نسبتاً زیادی در قرآن‌بدارید. مطالعات انجام شده و تفاسیر متعدد واژه فتنه نه معنای آزمایش عذاب، شرک، گمراهی، نفاق‌لا، عبرت، عذر و جنون و در قرآن به کار رفته است. مقاله حاضر بر آن است تا با بررسی چهار ترجمه انگلیسی‌قی آن (آربی، پیکتال، یوسف علی و شاکر) نحوه برخورد مترجمانیل واژه چندمعنا را با توجه به پرسش‌های زیر و اکاری کند:

۱- آیا مترجمان به تنوع و تعدد معنایی واژه فتنه در قرآن توجه کرده‌اند؟

۲- موفقیت مترجمان در انتقال معانی صحیح واژگان چندمعنا تابع چه عواملی است؟

۳- آیا بین فروانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در مفهومی خاص و میزان موفقیت مترجمان رابطه‌ای وجود دارد؟

برای انجام این تحقیق کلیه آیاتی را که کلمه فتنه یا یکی از مشتقات آن در آن‌ها بکار رفته بود از کتاب "معجم المفہرس لالفاظ القرآن" استخراج گردید که مجموع ۶۰ موردرا تشکیل می‌داد. سپس ترجمه هر کدام از این آیات در چهار ترجمه انگلیسی قرآن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. موفقیت مترجمان در انتقال مفهوم واژه فتنه و هم ریشه هایش ۸۴٪ می‌باشد. نتایج حاصله شد که با توجه به لزوم دقت و حساسیت در ترجمه قرآن نمی‌توان عملکرد مترجمان در انتقال مفهوم این واژگان را قابل قبول دانست.

کلیدواژه‌ها: چندمعنایی، ترجمه واژه فتنه و هم ریشه هایش، علم و جوهر و نظایر، ابهام واژگانی

۱. مقدمه

قرآن کریم کلام خداوند است. به همین جهت دغدغه فهم صحیح الفاظ، عبارات و آیات آن از دیرباز در ذهن و اندیشه مسلمانان و محققان علوم قرآنی بوده است. دقت در ترجمه قرآن از آن جهت که به فهم درست و دقیق کلام خدا می‌انجامد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. واژه فتنه و واژگان هم ریشه آن از جمله الفاظی است که کاربرد نسبتاً زیادی در قرآن دارد. این واژگان که از ریشه سه حرفی "فتنه" گرفته شده‌اند، بر حسب بافت دارای معانی متعدد و متفاوتی می‌باشند. کشف معانی مختلف یک واژه و انتقال آن در ترجمه از دغدغه‌های اصلی مترجمان به حساب می‌آید.

اهمیت بررسی معانی مختلف واژه فتنه در قرآن زمانی بیشتر احساس می‌شود که اولاً به برخی از موارد کاربرد این کلمه در قرآن کریم اشاره کنیم، مانند "فتنة أشد من القتل" یا "الفتنة أكبر من القتل"؛ ثانیاً در نظر داشته باشیم که در بسیاری از ترجمه‌های قرآن (خواه به زبان فارسی، خواه انگلیسی) در برخی موارد واژه فتنه و هم ریشه هایش آن درست ترجمه نشده‌اند.

مقاله حاضر با رویکردن کیفی در نظر دارد پس از بررسی معانی مختلف واژه فتنه و واژگان هم ریشه آن در قرآن به این مساله پردازد که آیا ترجمه برجسته قرآن کریم به زبان انگلیسی به این نوع و تعداد معنایی توجه شده است یا خیر. سپس با رویکردن کمی به تحلیل داده‌ها می‌پردازد.

۲ - پیشینه بحث

تا کنون مطالعات گسترده و متعددی در باره ترجمه متون دینی خصوصاً کتب آسمانی از جمله قرآن صورت گرفته است (انیس، ۱۳۷۱؛ جعفری، ۱۳۸۶). این مطالعات ترجمه متون دینی را از جنبه‌های مختلف مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهند. دسته‌ای از پژوهش‌های روانکردی نظری به مبانی نظری ترجمه متون دینی و اصل ترجمه پذیری یا عدم ترجمه پذیری این نوع متون پرداخته‌اند گاه‌آراهکارهایی برای مترجم ارائه می‌دهند. دسته‌دیگر به مطالعه ترجمه‌های موجود می‌پردازند و آن

١٩١ - بقره:

٢١٧:

ها را از جوانب مختلف زبانی مورد بررسی قرار گرفته و توصیف می‌کنند. بررسی چگونگی ترجمه الفاظ قرآن از جمله این تحقیقات است.

ترجمه قرآن کار آسانی نیست؛ علت این دشواری را می‌تواندرویژگی‌های خیلی‌قآن جست و جو کرد. پیچیدگی‌های متن قرآن عمدتاً منجر به بروز اشکالات و لغتش هایی در کار مترجمان می‌شود. انس (۱۳۷۱) بر این نکته تاکید دارکه آگاهی بر الفاظ قرآن بسیار مشکل است و ممکن است مترجم در درک آن ها دچار اشتباه شود و نتواند به خوبی معنا و پیام عبارات و الفاظ را منتقل کند. این لغتش ها به دو دسته اساسی تقسیم می‌شوند لغتش های عمومی که یا ترجمه تحت اللفظی است یا ترجمه مفهومی است که فقط بر معانی لغوی الفاظ تکیه کرده و این روش در بسیاری از موقع مطلبرا از معنای مراد در متن اصلی دور می‌کلدسته دوم اختصاص به نمونه‌هایی دارد که مربوط به ناتوانی مترجم در فهم نکات بلاغی آیات خاص است^{۱۰} (الله الهی و السهله، ۱:۱۳۸۶).

مترجمان قرآن علاوه بر انتقال غنای معنایی قرآن با مشکلات دیگری نیز مواجه می‌باشند که دشوار ترین آن ها فهم صحیح کلام وحی است (ملانظر و محقق، ۱۲). برای ترجمه صحیح الفاظ قرآن، مترجم ابتدا معنای دقیق لفظ را با تسلط خود به زبان عربی، با توجه به بافت و سیاق آیه و با مراجعه به تفاسیر معتبر می‌یابد، سپس دست به معادل یابی می‌زنند. گاهی مترجمان به دلایل مختلف در یافتن معنای برخی واژگان دچار اشتباه می‌شوند. احتمال بروز این اشتباه زمانی بیشتر می‌شود که یک واژه چندین بار در قرآن تکرار شود و در هر مورد معنایی متفاوت از دیگری داشته باشد.^{۱۱} این نظر است که به غیر از واژگان دستوری، هرچه بسامد استفاده از یک واژه بیشتر باشد، آن واژه مبهم است.

در علم معناشناسی انواع روابط معنایی عبارتست از هم معنایی، چند معنایی و تشابه، تناقض معنایی، شمول معنایی و تضاد معنایی (پالمع، ۱۳۶۴). بهوازه ای چند معنا اطلاق می‌شود که دارای حوزه معنای گسترده ای است و غالباً روابط روشنی میان معانی متفاوت آن واژه وجود دارد؛ تشابه در مورد واژگانی بکار می‌رود که شکل یکسان و معانی متفاوت دارند و هیچ رابطه ای میان معانی آن وجود ندارد (عوا، ۱۳۸۲). وجود واژگان چند معنا و مشابه در یک متن در اغلب موارد باعث به وجود آمدن ابهام می‌شود. ضیا‌حسینی (۱۹۹۶) به دو نوع ابهام اشاره می‌کند: ابهام ساختاری و ابهام واژگانی. وی بیان

می‌کندا بهام ساختاری زمانی است که بتوان دو یا چند ساختار نحوی را به یک رشته کلام نسبت داد و ابهام واژگانی غالباً به موجب استفاده از کلمات چند معنا و مشابه در متن ایجاد می‌شود. پی بردن به معنای واژگان مهم از طریق بافت آسان تر از یافتن معنای آن واژه خارج از بافت است (تابسی، ۱۹۹۱). حتیم و ماندی^۶ (۲۰۰۶) نیز بر این باورند که معنی یک واژه را واژگان اطراف^۱ آن مشخص می‌کنند. لذا مترجمان قرآن در مواجهه با واژگان چندمعنا باید با توجه به بافت وسیاق آیه و تفاسیر معتبر، معنای دقیق مورد نظر خداوند را بیابند. تحقیقات گسترده‌ای از سوی محققان علوم قرآنی در این زمینه صورت پذیرفته است که حاصل این تحقیقات ظهور "علمجه و نظایر" است.

جعفری^۹ (۱۳۷۷) در مقاله‌ای با عنوان "ضرورت شناخت وجود و نظایر در ترجمه قرآن کریم" می‌کند:

"باتوجه به گوناگونی موارد استعمال واژه‌ها در زبان عربی، همواره با اینواقعیت رو به رو هستیم که گاهی یک واژه‌در جمله‌ای معنایی می‌دهد که همان واژه‌در جمله دیگر معنایی متفاوت و حتی گاهی متضاد دارد و تنها با کمک قرینه‌های مختلف می‌توان به مفهوم درست آن واژه‌پی‌برد. بدین جهت است که داشمندان و متخصصان علوم قرآنی، موضوعی را تحت عنوان «وجود و نظایر» مطرح کرده و آن دسته از الفاظ قرآنی را که در موارد مختلف، معنای متفاوتی دارند، مورد بحث بررسی قرار" داده‌اند.

وی در همان مقاله علل گوناگونی معنای واژگان در زبان عربی را در چند مورد زیر خلاصه می‌کند:

- (۱) وجود اشتراک معنوي و لفظي در زبان عربى
- (۲) وجود حقیقت و مجاز در زبان عربى
- (۳) استعمال لفظ به طریق کنایه و استعاره.
- (۴) استعمال‌های گوناگون معنای حرفى.

همانطور که ملاحظه شد "وجود و نظایر" به بررسی دسته از الفاظ قرآنی که در موارد مختلف، معنای متفاوتی دارنامی پردازد. وجود وجود و نظایر در قرآن نشان می‌دهد که این کتاب دارای لایه‌های مختلف معنایی است و بدون شناخت وجود و نظایر بسیاری از ظرافت‌ها و دقایق معنایی قرآن مورد غفلت قرار می‌گیرد. همچنان‌هایی از وجود و نظایر که جعفری در مقاله خود به آن‌ها اشاره می‌کند شامل

این واژگان می‌شود: فتنه، صلوه، قضا و قدر. از دیگر واژگان نیز می‌توان به تأویل، هدی، دین، قرآن، ظلم و عزیز اشاره کرد.

در این قسمت به مطالعاتی می‌پردازیم که به بررسی واژه فتنه در قرآن پرداخته‌اند. صراف (۱۳۸۶) مفهوم واژه فتنه و هم ریشه‌های آن را در قرآن و نهج البلاغه بررسی کرده و معانی مختلفی برای این واژه برشمرده است. وی بیان می‌دارد که در هر دو کتاب ارزشمند معانی مشترکی از فتنه و هم ریشه‌های آن وجود دارد اما در عین حال در هر دو کتاب معانی غیر مشترکی نیز وجود دارد که در کتاب دیگر به روشنی قابل اثبات نیست. وی پس از بررسی یکایک موارد کاربرد فتنه و هم ریشه‌های آن در قرآن کریم، معانی مختلف این واژه در قرآن را به پنج دسته تقسیم می‌کند:

- (۱) عذاب
- (۲) آزمایش
- (۳) گمراهی
- (۴) بلا
- (۵) جنون

حاجی آبادی (۱۳۸۸) مطالعه گسترده‌ای با عنوان "تأثیر وجوه و نظایر در ترجمه‌های معاصر فارسی" انجام داده و نمونه‌هایی از وجوه و نظایر در قرآن از جمله "فتنه" را مورد بررسی قرار داده است. وی می‌گوید: از تدبیر و بررسی واژه فتنه در کتب وجوه قرآن به دست می‌آید که فتنه در قرآن به ۱۷ معنا به کار رفته است (حاجی آبادی، ۱۳۸۸: ۱).

این معانی عبارتند از:

۶) صدمه زدن، آزار و درگیری و جنگ، کشتن	۱) امتحان و آزمایش در کفر و نفاق انداختن
۷) بازداشت و جلوگیری کردن	۲) شرك گناه
۸) شکنجه کردن، به رنج انداختن	۳) سوزاندن به آتش، عذاب در آتش (دنس و آخرت)
۹) گمراهی	
۱۰) معذرت	

۱۵) شر	۱۱) عبرت، تحت سلطه
۱۶) لغزانیدن	۱۲) مجنون، دیوانه
۱۷) آشوب	۱۳) قضا
	۱۴) عقوبت

وی با استناد به کتب وجوه و نظایرو تفاسیر معتبر^(۳) تمامی موارد کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در قرآن کریم را در این

هفده مجموعه تقسیم بندی کرده و پنج ترجمه فارسی قرآن را از این منظر مورد مطالعه و تحلیل قرار می‌دهد؛ وی سپس این معانی هفده گانه را در هفت معنای زیر خلاصه می‌کند:

۱) آزمایش	۱) بازداشت، لغزانیدن، فریقتن از راه حق، گمراه کردن
۲) شکنجه دادن	۲) شرک، کفر، گناه
۳) عربت	۳) عذرخواهی
۴) جنون	۴) نکره اند یا به وجه دیگری ترجمه کرده اند که نارساست. بحث وجوه و نظایر یکی از ضرورت‌های ترجمه قرآن و یکی از بایسته‌های یک مترجم می‌باشد که بدون شناخت این بحث بسیاری از ظرافت‌ها و دقایق معانی قرآن مورد غفلت قرار می‌گیرد.
۵) عربت	۵) عربت
۶) عذرخواهی	۶) عذرخواهی
۷) جنون	۷) جنون

وی پس از مطالعه و بررسی تمام موارد کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش ترجمه فارسی قرآن به این نتیجه می‌رسد که مترجمان در ترجمه واژگان چند معنا یا به وجوه مختلف این واژگان توجه نکرده اند یا به وجه دیگری ترجمه کرده اند که نارساست. بحث وجوه و نظایر یکی از ضرورت‌های ترجمه قرآن و یکی از بایسته‌های یک مترجم می‌باشد که بدون شناخت این بحث بسیاری از ظرافت‌ها و دقایق معانی قرآن مورد غفلت قرار می‌گیرد.

مقاله‌ای با عنوان "روابط واژگانی با نگاهی به پدیده چند معنایی در ترجمه‌قسط کلکتاویاستاد دانشگاه جده به نگارش درآمده است. وی در این مقاله به بررسی موهّعه‌کهورد از کاربرد واژه فتنه

در قرآن می‌پردازد. روشی که وی در انجام این پژوهش اتخاذ می‌کند بر اساس مؤلفه‌های معنایی واژگان است؛ به این صورت که وی با مراجعه به تفاسیر (قرتیی و ابن خطیر) معانی "فتنه" را در آیات انتخابی یافته و در قالب چند مؤلفه معنایی نشان می‌دهد. به این ترتیب معیاری برای سنجش ترجمه‌ها ارائه می‌شود. آنگاه واژگانی را که به عنوان معادل برآفته^۱ به کار رفته اند از ترجمه‌پیکتال و ایروینگ استخراج می‌کند؛ سپس به بررسی مقابله‌ای این دو می‌پردازد. هرچه اشتراک مؤلفه‌های معنایی واژگان به کار رفته در ترجمه‌ها با مؤلفه‌های معنایی معیار بیشتر باشد، مترجم موفق تر است. حاصل پژوهش وی نشان می‌دهد که هیچ کدام از مترجمان آنچنان که باید به ظرایف و دقایق معانی واژه فتنه توجه نکرده اند؛ ناگفته نماند که ترجمه‌پیکتال از این حیث برتر از ترجمه ایروینگ شناخته می‌شود. ماندی (۲۰۰) معنا را به سه نوع زبانی ارجاعی^۲ و ضمنی^۳ تقسیم می‌کند؛ وی تکیک‌هایی را معرفی می‌کند که مترجم می‌تواند با کمک آن‌ها معنای واحد‌های زبانی مختلف را. بیکلی از این تکنیک‌ها تجزیه واژه به مؤلفه‌های معنایی آن است. پژوهش کلکتاوی بر همین مبنای صورت پذیرفته است. به جز پژوهش کلکتاوی که به بررسی^۴ ۲۵ مورد از کاربرد واژه فتنه در قرآن می‌پردازد، تا آنجا که بررسی گردید، پژوهش دیگری در این باره در ترجمه‌های قرآن به زبان انگلیسی صورت نگرفته است. پژوهش حاضر تمام موارد کاربرد مشتقات ریشه^۵ را در چهار ترجمه‌پیکتال، آربری، یوسف علی و شاکر مورد مطالعه قرار می‌دهد.

۳- روش پژوهش

در این پژوهش کل آیات قرآن که شامل یکی از مشتقات ریشه^۶ می‌باشند از کتاب "معجم المفهرس لالفاظ القرآن" استخراج گردید که مجموعاً شاهنامه مورد می‌شود. این^۷ ۵۸ آیه مبارکه و ۳۲ سوره مورد استفاده قرار گرفته است. معادل انگلیسی تمامی این آیات ترجمه‌انگلیسی آربری، پیکتال، یوسف علی و شاکر از سایت www.tanzil.net و www.quran.com گردآوری گردید و به

1- Linguistic meaning

2- Referential meaning

3- Connotative meaning

4-Hierarchical structuring, componential analysis and semantic structure analysis.

صورت تطبیقی مورد مطالعه قرار گرفت. برای تسهیل درک متن عربی قرآن از ترجمه فارسی فولادوند نیز بهره برده شد. برای توصیف و تحلیل داده‌ها باید ابتدا معانی مختلف فتنه در قرآن کریم مشخص می‌شد و آیات بر اساس آن دسته بندی می‌شدند. برای این کار از پژوهش گلله‌آف (۱۳۸۷) و حاجی آبادی استفاده شد. سپس آیات مورد نظر بر آن اساس دسته بندی گردید و واژگان معادل فتنه یا هم ریشه هایش از ۵۸ آیه مورد نظر در هلتترجمه استخراج شد. این داده‌ها در جداول ۹ قابل بررسی است. در این جداول واژگانی که معادل مناسبی برای مفهوم مورد نظر نبودند، سایه دار مشخص شدند. برای سهولت تحلیل داده‌ها در صد موقیت مترجمان در انتقال صحیح مفاهیم محاسبه و درج گردید. لازم به ذکر است که با توجه به ماهیت و حیانی قرآن نگارنده در هیچ کدام از موارد حکم قاطع نمی‌دهد.

۴- تحلیل داده‌ها

در پیشینه بحث بیان شد که واژه فتنه و هم ریشه هایش از واژگان پرسامد قرآنند و این واژگان در قرآن با معانی متعددی به کار رفته‌اند. صراف در پژوهش خوشه بحوزه معنایی و حاجی آبادی به ۱۷۰ معنا اشاره می‌کند. حاجی آبادی پس از بررسی چند ترجمه فارسی قرآن این معانی‌ها محدود خلاصه می‌کند. تقسیم بندی اولیه حاجی آبادی بسیار مبسوط بوده تا جایی که در برخی موارد مرز بین معانی مختلف بسیار کمرنگ است. تقسیم بندی صراف نیز با اندکی مسامحه همراه بوده و برخی از معانی نادیده گرفته شده است. لذا نگارنده ابتدا تقسیم بندی متعارفی از معانی مختلف واژه فتنه و هم ریشه هایش در قرآن ارائه می‌دهد؛ به گونه‌ای که در برگیرنده معانی روشن تری از این واژه باشد. این تقسیم بندی شامل ۹ حوزه معنایی می‌شود که به ترتیب بسامد استفاده در قرآن به شرح زیر است:

- (۱) آزمایش و امتحان
- (۲) عذاب و آزار
- (۳) شرک، کفر و ارتداد
- (۴) گمراهی
- (۵) نفاق و تفرقه، گناه
- (۶) مصیبت و بلا

(۷) عبرت

(۸) عذر و بهانه

(۹) جنون

اصل فتنه به معنی "گداختن در آتش" می‌باشد که با فشار و اذیت همراه است (حاجی آبلالی^{۱۳}). این معنا در همه حوزه‌های معنایی واژه فتنه و هم ریشه هایش مشترک است؛ لذا بنا بر آنچه در پیشینه بحث مطرح شد این واژه چند مُعنَّلَت است. این نوع واژگان مورد بحث علم وجوه و نظایر می‌باشند. تمام موارد کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در قرآن کریم را می‌توان به یکی از معانی نهگانه فوق اختصاص داد. این داده‌ها را در جلاویل^۹ مشاهده می‌کنید. در این جداول علاوه بر اینکه مشخص شده است در هر آیه واژه فتنه و هم ریشه هایش به کدام حوزه معنایی تعلق دارد، معادل انگلیسی این واژگان در هر یک از ترجمه‌های آربیری، پیکتال، یوسف علی و شاکر ارائه شده است. برای تسهیل تحلیل داده‌ها در ردیفی که به پایین جدول اضافه شده است در هر موضع همراه با مفهوم موقود انتقال معنی مورد نظر به درصد بیان شده است. سلول‌های سایه دار نشان می‌دهد که مترجم در ترجمه دچار خطا شده است. لازم به یادآوری است که نگارنده در هیچ یک از موارد حکم قاطع نمی‌دهد و مطالب را با احتیاط مطرح می‌کند.

۱-۴. آزمایش و امتحان

جدول ۱: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی امتحان و آزمایش در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	فِتْنَةٌ (انبیاء ^{۱۴})	Testing	Ordeal	Trial	Probation
۲	يُؤْفَّقُونَ (عنکبوت ^{۱۵})	Be tested	Be tested with affliction	Be tested	Be tried
۳	فَتَّنَّا (عنکبوت ^{۱۶})	Try	Test	Test	Try
۴	فِتْنَةٌ (فرقان ^{۱۷})	Trial	Test	Trial	Trial
۵	فِتْنَةٌ (زمر ^{۱۸})	Trial	Test	Trial	Trial
۶	فَتَّنَا (دخان ^{۱۹})	Try	Try	Try	Try

۷	فَتَّاكَ فُتُوْلًا طه (۴۰)	Try with many trials	Try with a heavy trial	Try in various ways	Try (a severe) trying
۸	فَتَّانَ (طه ۸۵)	Tempt	Try	Test	Try
۹	فِتْنَمْ (طه ۹۰)	Tempt	Seduce	Test	Try
۱۰	فَتَّاهَ (ص ۲۴)	Try	Try	Try	Try
۱۱	فَتَّانَ (ص ۳۴)	Try	Try	Try	Try
۱۲	فَتَّانَ (انعام ۵۳)	Try	Try	Try	Try
۱۳	فِتْنَةً (قمر ۲۷)	trial	Test	Trial	Trial
۱۴	فِتْنَةً (الفاتح ۲۸)	Trial	Test	Trial	temptation
۱۵	فِتْنَةً (تغابن ۱۵)	Trial	Temptation	Trial	Trial
۱۶	فِتْنَكَ (اعراف ۱۵۵)	Trial	Trial	Trial	Trial
۱۷	فِتْنَةً (اسراء ۶)	Trial	Ordeal	Trial	Trial
۱۸	فِتْنَةً (مدثر ۳۱)	Trial	Stumbling-block	Trial	Trial
۱۹	فِتْنَةً (انبیاء ۱۱)	Trial	Trial	Trial	Trial
۲۰	فِتْنَةً (حج ۵۳)	Trial	Temptation	Trial	Trial
۲۱	نَّجَّنَتُونَ (نمل ۴۷)	Prove	Test	Under	Try
۲۲	يَنْجَنَتُونَ (توبع ۱۲۶)	Try	Test	Try	Try
۲۳	فِتْنَةً (بقرة ۱۰۶)	Temptation	Temptation	Trial	Trial
۲۴	لَنْجَنَتُهُمْ (جن ۱۷)	Try	Test	Try	Try
۲۵	لَنْجَنَتُهُمْ (طه ۱۳۱)	Try	Try	Test	Try
معادل قابل قبول (%)		٪۸۴	٪۸۴	٪۱۰۰	٪۹۲
مجموع (%)		٪۹۰			

واژه فتنه و هم ریشه هایش ۲۵ آیه از ۵۸ آیه شامل یکی از مشتقات ریشه "فتمن" (حدود ۴۳٪)، به

معنی "آزمایش و امتحان" یا مفاهیمی نزدیک به آن به کار رفته است. این واژگان همراه با معادل‌های انگلیسی شان در ۴ ترجمه مورد نظر در جدول اشاره شده است. همانطور که مشاهده می‌شود هر

۴ مترجم در بیشتر موارد از **trial** یا **try** و در برخی موارد از **test** استفاده کرده اند، که همگی

معادل‌های مناسبی برای این مفهوم به حساب می‌آیند. در یک مورد شاکر از **wa'alim** probation برای

انتقال مفهوم آزمایش استفاده کرده است:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَتَأْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةٌ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ (آنبیاء: ۳۵)

Shakir: Every soul must taste of death and We try you by evil and good by way of probation; and to Us you shall be brought back.

این واژه در فرهنگ لغت‌گونه Oxford اینگونه تعریف شده است:

Probation: a process of testing or observing the character or abilities of a person who is new to a role or job

سنجهش توانایی‌های شخصی که به تازگی وارد حرفه‌ای شده است

گرچه معنای این واژه مفهوم آزمایش را در بر می‌گیرد، اما با توجه به بافت آیه نمی‌توان این واژه را معادل خوبی برای "فتنه" دانست.

جدول یک نشان می‌دهد که یوسف علی در انتقال مفهوم فتنه و هم ریشه هایش در مواردی که در معنای آزمایش و امتحان به کار رفته‌اند موفق بوده است. شاکر از این موارد مفهوم آزمایش را به درستی منتقل کرده‌اند. بطور کلی عملکرد مترجمان در انتقال مفهوم آزمایش قابل قبول است.

۲-۴. عذاب و آزار

جدول ۲: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی عذاب و آزار در چهار

ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	يُفْتَنُونَ (ذاريات ۱۳)	Try	Torment	Try	Try
۲	فِتْنَةً (ذاريات ۱۴)	Trial	Torment	Trial	Persecution
۳	فَتَنَوا (بروج ۱۰)	Persecute	Persecute	Persecute	Persecute
۴	فِتْنَةً (عنکبوت ۱۰)	Persecution	Persecution	Oppression	Persecution
۵	فِتْنَةً (تحل ۱۱۰)	Persecution	Persecute	Trial	Persecute
۶	يُفْتَنَهُمْ (يونس ۸۳)	Persecute	Persecute	Persecute	Persecute
۷	يُفْتَنَكُمْ (نساء ۱۰۱)	Afflict	Attack	Attack	Cause distress
۸	فِتْنَةً (صفات ۶۳)	Trial	Torment	Trial	Trial
۹	فِتْنَةً (مائده ۷۱)	Trial	Harm	Trial	Affliction
معادل قابل قبول (%)		%۵۵	%۱۰۰	%۴۵	%۷۷
مجموع (%)		%۶۹۷۲۵			

واژه فتنه و هم ریشه هایش دو آیه از ۵۸ آیه شامل یکی از مشتقات ریشه "فتنه" (حدود ۱۵٪)، به معنی "عذاب و آزار دادن" در قرآن به کار رفته است. جدول نشان می دهد که در اغلب موارد مترجمان از واژه persecute برای انتقال این مفهوم استفاده کرده اند. استفاده از واژگانی مانند attack، oppress و harm می توان قابل قبول دانست

واژه فتنه و هم ریشه هایش در آیات فوق به معنای عذاب و آزار است؛ لذا استفاده *الفونتنه* معنای آزمایش در این آیات صحیح نیست. این امر می تواند ناشی از عدم توجه مترجمان به وجود مختلف واژگان چندمعنا باشد.

۳-۴. شرك، كفر و ارتداد

جدول ۳: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی شرك، كفر و ارتداد در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	الْفِتْنَةُ (بقره ۱۹۱)	Persecution	Persecution	Tumult and oppression	persecution
۲	فِتْنَةٌ (بقره ۱۹۳)	Persecution	Persecution	Tumult and oppression	Persecution
۳	الْفِتْنَةُ (بقره ۲۱۷)	Persecution	Persecution	Tumult and oppression	Persecution
۴	فِتْنَةٌ (انفال ۳۹)	Persecution	Persecution	Tumult and oppression	Persecution
۵	الْفِتْنَةُ (احزاب ۱۴)	Apostatize	Treachery	Sedition	Wage war
۶	الْفِتْنَةُ (نساء ۹۱)	Temptation	Hostility	Temptation	Mischief
۷	فَتَّنْتُمْ (حدیث ۱۴)	Tempt	Tempt	Lead into temptation	Fall into temptation
۸	فِتْنَةٌ (انفال ۷۳)	Persecution	Confusion	Tumult and oppression	Persecution
معادل قابل قبول (%)		%۱۲	%۱۲	%۰	%۰
مجموع (%)		%۶			

یکی از مهم ترین معانی فتنه که در قرآن نیز از حساسیت بالایی برخوردار است، "شرک" میباشد. به قسمتی از آیه ۱۹۱ سوره بقره ترجمه آن که در مقدمه هم به آن اشاره شد توجه کنید:

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقُتْلِ (بقره: ۱۹۱)

فولادوند:فتنه]=شرک [از قتل بدتر است.

Arberry: persecution is more grievous than slaying

Pickthall: persecution is worse than slaughter

Yusuf Ali: tumult and oppression are worse than slaughter

Shakir: persecution is severer than slaughter

هیچ کدام از مترجمان مورد بحث به مفهوم "شرک" در این آیه پی نبردند، و حاصل کارشان ترجمه‌ای نارسا و سوال برانگیز در زبان مقصد است.

نمونه دیگر آیه ۱۴ سوره احزاب است:

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا (احزاب: ۱۴)

فولادوند:آنان را به ارتداد می خوانند

Arberry: they had been asked to apostatize

Pickthall: they had been exhorted to treachery

Yusuf Ali: they had been incited to sedition

Shakir: they were asked to wage war

آربی تقریباً معادل قابل قبولی از این واژه ارائه داده است. ترجمه پیکتال را نیز با اندکی مسامحه می‌توان پذیرفت؛ اما یوسف علی و شاکر در درک مفهوم فتنه دچار خطأ شده‌اند. از جدول ۳ بر می‌آید که بطور کلی مترجمان نسبت به این معنی مهم و اساسی فتنه بی توجه بوده‌اند و نتوانستند آنچنان که شایسته است این مفهوم حساس را منتقل کنند.

۴-۴. گمراهی

جدول ۴: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی گمراهی در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	(۴۱۰) مائدهٔ فِتْنَةٌ	Try	Sin	Trial	Temptation
۲	(۱۶۲) صافات بِفَتَّانِينَ	Tempt	Excite	Lead into temptation	Fall into trial
۳	(۴۹) مائدہ فِتْنَوْكَ	Tempt	Seduce	Beguile	Seduce
۴	(۷۳) اسرار يَقْتُنُوكَ	Seduce	Beguile	Tempt	Turn away
۵	(۷) عمرانُ الْفِتْنَةُ	Dissentio n	Dissention	Discord	Mislead
۶	(۲۷) اعراف يَفْتَنَكُمْ	Tempt	Seduce	Seduce	Fall into affliction
معادل قابل قبول (%)		.۶۶	.۶۶	.۶۶	.۶۶
مجموع (%)		.۶۶			

استفاده از واژگان tempt و beguile می تواند معادل های مناسبی برای مفهوم گمراهی و ضلالت "باشد. واژگان turn away و excite و Dissentio n نیز با توجه به بافت قابل قبولند. به تعریف دو واژه از واژگان غیر قابل قبول، در واژه نامه Oxford توجه کنید:

Discord: disagreement between people
تفرقه و نفاق

Dissention:disagreement that leads to discord

اختلاف عقیله ای که به نفاق و تفرقه بیانجامد
گرچه هیچ کدام ازین واژگان نمی توانند معادل مناسبی برای مفهوم گمراهی "باشند؛ اما استفاده از این واژگان برای رساندن مفهوم "نفاق و تفرقه" قابل قبول است.

۴-۵. نفاق و تفرقه، گناه

جدول ۵: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی نفاق، تفرقه و گناه در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	الفِتْنَةُ (توبه ۴۷)	Sedition	Sedition	Sedition	Dissention
۲	لُفْتَنَةٌ (توبه ۴۸)	Sedition	Sedition	Sedition	Dissention
۳	الْفِتْنَةُ (توبه ۴۹)	Temptation	Temptation	Trial	Trial
۴	فِتْنَةٌ (انفال ۲۵)	Trial	Chastisement	Tumult or oppression	Affliction
معادل قابل قبول (%)		%۰	%۰	%۰	%۵۰
مجموع (%)		%۱۲۵			

آنچنان که از تفاسیر معتبرتر می‌آید مراد از فتنه در آیه ۴۸ سوره توبه "گناه" است. در جدول مشاهده می‌کنید که هیچ کدام از مترجمان در انتقال این مفهوم موفق نبوده اند. بطور کلی عملکرد مترجمان در این حوزه معنایی رضایت بخش نیست.

۶-۴. مصیبت و بلا

جدول ۶: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی مصیبت و بلا در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	فِتْنَةٌ (حج ۱۱)	Trial	Trial	Trial	Trial
۲	فِتْنَةٌ (نور ۶۳)	Trial	Grief	Trial	Trial
معادل قابل قبول (%)		%۰	%۵۰	%۰	%۰
مجموع (%)		%۱۲۵			

یکی از معانی واژه grief در واژه نامه Oxford به این صورت است

Grief: an instance or cause of intense sorrow

آنچه باعث حزن و اندوه می‌شود

با توجه به این معنا میتوان گفت فقط پیکتال آن هم در یک مورد ترجمه درستی ارائه داده است. در بقیه موارد مترجمان از واژه trial استفاده کرده اند که قابل قبول نمی باشد.

۷-۴. عبرت

جدول ۷: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی عبرت در چهار ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	فِتْنَةً (يونس ۸۵)	Temptation	Lure	Trial	Persecution
۲	فِتْنَةً (ممتحن ۵)	Temptation	Prey	(Test and trial)	Trial
	معادل قابل قبول (%)	%۰	%۰	%۰	%۰
	مجموع (%)			%۰	

واژه فتنه در این دو آیه به معنای "عیوب" و "تحت سلطه" استفاده شده است (حاجی آبکاری: ۱۳۸۸)، که متاسفانه هیچ کدام از مترجمان به این امر توجه نکردند. نکته قابل توجه این است که پیکتال در این دو مورد از واژگانی استفاده کرده است که تقریبا هم معنی می‌باشند؛ علاوه بر اینوی در هیچ مورد دیگر از آیات شامل فتنه و هم ریشه هایش از این دو واژه بهره نبرده است. این موضوع نشان می‌دهد که وی متوجه تفاوت معنایی این دو مورد با موارد دیگر شده است اما باز هم در انتقال مفهوم مرتكب خطا گردیده است.

۸-۴. عذر و بهانه

جدول ۸: درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی عذر و بهانه در چهار

ترجمه انگلیسی قرآن

ردیف	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	فُسْطِئُمْ (انعام ۲۳)	Proving	Contention	Subterfuge	Excuse
	معادل قابل قبول (%)	%۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰
	مجموع (%)			%۷۵	

به این آیه و معادل هایش توجه کنید:

لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أُنْ قَالُوا وَاللَّهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ (آل عمران: ۲۳)

فولادوندآنگاه عذرشان جز این نیست که می‌گویند به خدا، پروردگارمان سوگند که ما مشترک نبودیم."

Arberry: Then they shall have no *proving*, but to say, 'By God our Lord, we never associated other gods with Thee.'

Pickthall: Then will they have no *contention* save that they will say: By Allah, our Lord, we never were idolaters

Yusuf Ali: There will then be (left) no *subterfuge* for them but to say: "By Allah our Lord, we were not those who joined gods with Allah."

Shakir: Then their *excuse* would be nothing but that they would say: By Allah, our Lord, we were not polytheists.

استفاده از واژگان contention و excuse در انتقال این مفهوم مناسب است. در این بافت خاص از آنجا که واژه subterfuge به معنای کلی آیه لطمه نمی‌زند، قابل قبول است.

۹-۴. جنون

جدول ۹ درصد ترجمه صحیح واژه فتنه و هم ریشه هایش در حوزه معنایی جنوندر چهار ترجمه انگلیسی قرآن

تفصیل	آیه	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
۱	الْمَقْتُونُ (آل عمران: ۶۹)	Demented	Demented	Afflicted with madness	Afflicted with madness
معادل قابل قبول (%)		%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰
مجموع (%)				%۱۰۰	

همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود، همه مترجمان معادل مناسبی برای "الْمَقْتُونُ" ارائه داده‌اند.

درصد فراوانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش و درصد کلی ترجمه‌های قابل قبول در هر حوزه معنایی در جدول زیر قابل مشاهده است.

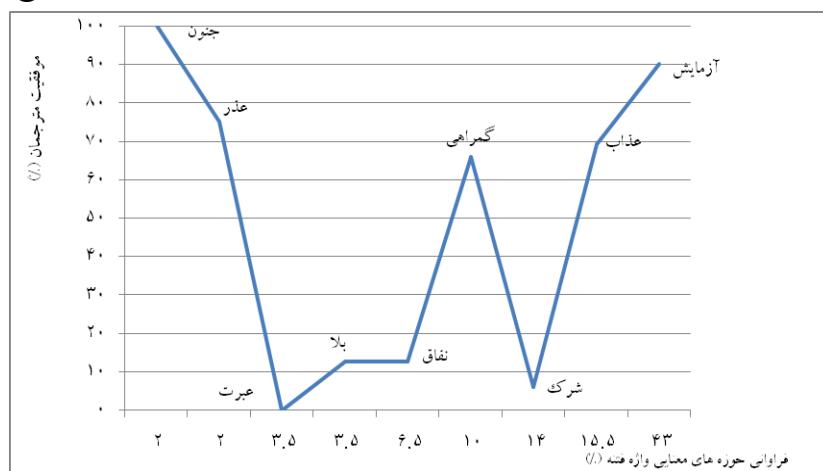
جدول ۱۰: درصد فراوانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش و درصد کلی ترجمه‌های قابل قبول

در هر حوزه معنایی

معادل قابل قبول(%)	فراوانی (%)	حوزه معنایی
۹۰	۴۳	آزمایش و امتحان
۶۹.۲۵	۱۵.۵	عذاب و آزار
۶	۱.۴	شرک و کفر وارداد
۶۶	۱.۰	گمراهی
۱۲/۵	۰.۶۵	نفاق و تفرقه، گناه
۱۲/۵	۰.۳۵	مصیبت و بلا
۰	۰.۳۵	عبرت
۷۵	۰.۲	عذر و بهانه
۱۰۰	۰.۲	جنون

حال این سؤال پیش می‌آید که آیا بین فراوانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در مفهومی خاص و میزان موفقیت مترجمان رابطه‌ای وجود دارد؟ رسم نمودار زیر در پاسخ به این سؤال به ما کمک می‌کند.

نمودار ۱: فراوانی معنای مختلف واژه فتنه و درصد موفقیت مترجمان در انتقال صحیح معنا

با توجه به نمودار فوق مترجمان در انتقال حوزه‌های معنایی که بیشترین و کم ترین بسامد را داشته‌اند عملکرد بهتری داشتند. اما آیا می‌توان نتیجه گرفت هرچه بسامد کاربرد یک واژه چند معنا در یک حوزه معنایی بیشتر یا کمتر باشد مترجم در انتقال آن معنی موفق تر است؟ خیر، آنچه از نمودار بر می‌آید مبین این امر است که بین فروانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در مفهومی خاص و میزان موفقیت مترجمان رابطه قابل ذکری وجود ندارد. لذا موفقیت یا عدم موفقیت مترجم در انتقال مفاهیم را باید معلوم عواملی دیگر همچون تسلط مترجم به زبان قرآن و موضوع دانست. در مورد ترجمه واژگان چند معنا در قرآن کریم مراجعه به کتب وجوه و نظایر و تفاسیر معتبر بسیار حائز اهمیت است. در جدول زیر عملکرد مترجمان در هر حوزه معنایی و میزان موفقیت هر یک بطور کلی به درصد نمایش داده شده است:

جدول ۱۱: موفقیت مترجمان در انتقال صحیح معنا در هر حوزه معنایی

حوزه معنایی	Arberry	Picktall	Yusuf Ali	Shakir
آزمایش و امتحان	%۸۴	%۸۴	%۱۰۰	%۹۲
عذاب و آزار	%۵۵	%۱۰۰	%۴۵	%۷۷
شرک و کفر و ارتداد	%۱۲	%۱۲	%۰	%۰
گمراہی	%۶۶	%۶۶	%۶۶	%۶۶
نفاق و تفرقه، گناه	%۰	%۰	%۰	%۵۰
مصیبت و بلا	%۰	%۵۰	%۰	%۰
عبرت	%۰	%۰	%۰	%۰
عذر و بھانه	%۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰
جنون	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰
موفقیت مترجم	%۳۵/۲	%۵۶/۸	%۴۵/۶	%۵۳/۸
مجموع	%۴۷/۸			

جدول ۱۱ نشان می‌دهد بطور کلی هیچ کدام از مترجمان به ظرایف و دقایق معنای ریشه چندمعنای "فتن" توجه لازم نکرده‌اند. پیکتال به عنوان موفق ترین مترجم فقط ۵۶٪ موارد توانسته است

مفهوم واژه فتنه و هم ریشه هایش را صحیح انتقال دهد که با توجه به لزوم وجود حساسیت و دقت در ترجمه کلام وحی در صدی قابل قبول نمی باشد. آربری ۳۵٪ موفقیت در انتقال وجود و معانی مختلف مشتقات ریشه "فتنه" در این مورد ضعیف ترین مترجم شناخته می شود.

نتایج به دست آمده از این پژوهش یافته های پژوهش های حاجی آبادی و کلکتاوی را تایید می کند و نشان می دهد مترجمان در انتقال معانی مختلف واژگان چندمعنای موجود در قرآن چندان موفق نیستند. از بررسی معادله های غیرقابل قبول می توان به این نتیجه رسید که مترجمان هنگام مواجهه با کلمات چندمعنا بدون توجه به معانی احتمالی دیگر، معانی اولیه ای که به ذهن شان تبادر می کند به عنوان معادل انتخاب می کنند که غالباً همان معنایی است که بیشترین کاربرد را دارد. ملاحظه کردید که در مورد کلمه فتنه و هم ریشه هایش حوزه معنایی "امتحان و آزمایش" پر کاربرد ترین حوزه بود لذا مترجمان در اغلب معادله های غیرقابل قبول واژه ای معادل همین معنی ارائه داده بودند.

۵- نتیجه گیری

وجود واژگان چند معنا در متن باعث ایجاد ابهام واژگانی می شود؛ مترجمان در فرآیند ترجمه هنگام مواجهه با این ابهامات با توجه به بافت و سیاق کلام ابهام زدایی کرده و معادل یابی می کنند. واژه فتنه از جمله واژگان چند معنا در قرآن کریم است که هر حوزه معنایی مختلف در قرآن به کار رفته است. گرچه مترجمان در انتقال حوزه های معنایی آزمایش و امتحان با بیشترین بسامد و "عذر و بهانه" و "جنون" با کم ترین بسامد موفق تر عمل کرده اند، اما نمی توان ادعا کرد رابطه ای بین فروانی کاربرد واژه فتنه و هم ریشه هایش در مفهومی خاص و احتمال انتقال صحیح معانی وجود دارد. بلکه موفقیت مترجمان را باید تابع عواملی چون تسلط به زبان عربی و انگلیسی و آشنایی با علوم قرآنی از جمله "وجوه و نظایر" دانست.

میانگین موفقیت آربری، پیکتال، یوسف علی و شاکر در انتقال مفهوم واژه چندمعنایی فتنه و هم ریشه هایش حدود ۴۸٪ است. با توجه به لزوم دقت و حساسیت در ترجمه قرآن نمی توان عملکرد مترجمان در انتقال مفهوم این واژگان را قابل قبول دانست. مترجمان در اغلب موارد به معنی اولیه ای که به ذهن شان تبادر می کند توجه کرده و از وجود دیگر کلمات چندمعنا غافل می شوند. لذا به ظرایف و

دقایق معانی قرآن توجّهی نشده و ترجمه‌ای نارسا حاصل می‌شود.

با توجه به محدودیت‌های این پژوهش از جمله نادیده گرفتن بار ضمنی و عاطفی و سبک و سیاق واژگان و محدود بودن پژوهش به بررسی تنها به یکی از ده‌ها واژه چندمعنای موجود در قرآن پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی به بررسی موارد زیر پرداخته شود:

۱ - موفقیت مترجمان در انتقال معانی دیگر واژگان چندمعنای موجود در قرآن از جمله تأویل، هدی، قرآن، ظلم، عزیز و ده‌ها واژه دیگر به چه میزان است؟

۲ - بار ضمنی و عاطفی و سبک و سیاق واژگان در انتقال معانی واژگان چندمعنا چگونه باید رعایت شود؟

۳ - آیا مترجمان به دیگر انواع روابط معنایی از جمله تشابه، تناقض و شمول معنایی در قرآن توجه کرده‌اند؟

یادداشت‌ها

۱- الوجوه والنظائر في القرآن اثر حسين بن محمد دامغاني، وجوه القرآن الكريم اثر حيري نشابوري، الاشباه والنظائر في القرآن اثر مقاتل بن سليمان بلخى و چندين كتاب دیگر.

۲- تفسير طبرى، مجمع البيان، تبيان، جلالين، كبير فخر رازى، الميزان و نمونه.

كتابنامه

الوهبي خالد بن محمد السهلى عبد الله بن سعد "نمونه‌هایی از اشکالات موجود در برخی از ترجمه‌های قرآن کریم به زبان انگلیسی"، ترجمه یعقوب جعفری، ترجمان وحی، شمس‌الله ۱۳۸۶، صص ۱۰۴-۱۲۸.
انیس، ابراهیم: "مشکلات ترجمه الفاظ قرآنی" ترجمه سید حسین سیدی، مترجم، شماره ۵، ۱۳۷۱، صص ۹۵-۱۰۲.

پالمر، فرانک رنگاهی تازه به معنی شناسی ترجمه کورش صفوی [تهران]: نشر مرکز، ۱۳۶۶.
جعفری، یعقوب: "ضرورت شناخت وجوه و نظایر در ترجمه قرآن کریم" ترجمان وحی، شماره ۴، ۱۳۷۷، صص ۹-۲۱.

فولادوند، محمدمهدى (مترجم). قرآن کریم. ۱۳۷۴.

حاجی آبادی، علیرضا! "تأثیر وجه و نظایر در ترجمه‌های معاصر فارسی" پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه فردوسی مشهد^{۱۳}.

صرف، حمیدرضا! "مفهوم فتنه در قرآن کریم و نهج البلاغه" پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات، دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد دانشگاه امام صادق (ع)^{۱۴}.

عوا، سلوی محمد برسی زبان شناختی وجه و نظایر در قرآن کریم جمه سید حسین حسینی. [مشهد]: شرکت به نشر^{۱۵}.

Hatim, B. , Munday, J. (2004). *Translation an Advanced Resource Book*. New York: Routledge.

Kalakattawi, F. A. (2006). Lexical Relation with Reference to Polysemy in Translation, available at www.kau.edu.sa

Miller, G. A. (1951). *Language and Communication*. New York: McGraw-Hill.

Mollanazar, H. , Mohaghegh, M. (2005). the Holy Qur'an: Translation and Ideological Presuppositions. *Translation studies*, 11, 59-67.

Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. New York: Routledge.

Tabossi, P. (1991). Understanding Word in Context.*Advances in Psychology*, 77: *Understanding Word and Sentence*, 1-22.

Ziahosseini, S. M. (1999). *Contrastive Analysis of Persian and English and Error analysis*. Tehran: Vira

www.oxforddictionaries.com

www.quran.com

www.tanzil.net